

OBRAZLI TAFAKKUR – SHE’RIYATNING BOSH MEZONI

Nazarova Namuna Abdumajitovna

filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori,

“Perfect” universiteti dotsent v.b.,

namunanazarova@819gmail.com

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqolada obraz, uning o'ziga xos xususiyatlari, Sirojiddin Sayyidning obraz yaratish mahorati masalalari o'rin olgan. Shoir ijodidan original obrazlar mavjud bo'lgan misralar tahlilga tortilgan.

Tayanch so'zlar: she'r, poetik obraz, originallik, milliylik, mantiqiylik, badiiy vazifa.

Аннотация: В данной научной статье рассматриваются вопросы образа, его особенности и мастерство Сироджиддина Сайида в создании образов. Анализируются стихи поэта, содержащие оригинальные образы.

Ключевые слова: стихотворение, поэтический образ, самобытность, народность, логика, художественная задача.

Abstract: This scientific article deals with the issues of image, its specific features, and Sirojiddin Sayyid's skill in creating images. The analysis includes verses from the poet's work that contain original images.

Keywords: poem, poetic image, originality, nationality, logic, artistic task.

She'riyatning adabiyotda o'z o'rniga egaligining sabablaridan biri uning obrazli tafakkurga asoslanganligidir. She'riyatdagi ayni mana shu xususiyat uning

turfaligini, yashovchanligini ta'minlab kelmoqda. O'lmas mavzular sirasiga kirgan Vatan, ona, sevgi, tinchlik, ezgulik kabi mavzularning har bir ijodkor tomonidan betakror obrazlari yaratilayotganligini, ularga yangicha ta'riflarning, tashbehlarning berilishi – bu obrazli manzara bilan bog'liq jarayon ekanligini ko'rsatadi. Obrazli tafakkur kitobxonning taxayyul va tafakkur olamining boyishiga xizmat qiladi. "...obraz tasvirga jon bag'ishlaydi, poetik joziba baxsh etadi. Obrazsiz she'r bamisoli ruhsiz tandir. Chinakkam she'rda chuqur mazmun ohorli obraz vositasida ifodalanadi. Obraz timsolida namoyon bo'lmas ekan, she'rning oddiy xabardan farqi qolmaydi"[1,114]. So'z orqali obraz yaratish va yartilgan obrazga, obrazli holatga kitobxonni ishontira olish, pirovardida o'z badiiy niyatini o'quvchiga yetkazish, u orqali ta'sir o'tkazish ijodkordan katta iste'dod va salohiyatni talab etadi. Zero, har qanday ijodkor ham o'z yaratilgan obrazning originalligi bilan boshqalardan ajralib turadi va adabiyot maydonida o'z o'rniga ega bo'la oladi.

Shoir Sirojiddin Sayyid ijodida ham kishi xotirasida saqlanib qola oladigan, uning xayolot olamini boyita oladigan, o'quvchini tafakkur qilishga undaydigan ko'plab obraz va obrazli holatlarning guvohi bo'lishimiz mumkin. Ularning har biri shoir badiiy niyatini aks ettirish bilan birga o'ziga yuklatilgan g'oyaviy-estetik xususiyatlarni ham ko'rsatib bera oladi. Misol uchun ijodkorning "Bahor kelmish" she'rida quyidagi tasvirlar kishi e'tiborini tortadi:

Tomingizda shivir-shivir, shitir-shitir,

Bu – bahorning qadamlarin tovushidir.

Yomg'ir tomchilarining tomga urilishi natijasida hosil bo'ladigan tovushni qadam tovushlariga qiyoslagan ijodkor bahorni kitobxon xayolotida ezgulik ulashuvchi sirli mavjudot qiyofasida tasvirlaydi.

So‘ridagi puch yong‘oqning po‘choqlari***Qay qarg‘aning qolib ketgan kovushidir.[2, 316]***

Bu misralarda esa kishiga estetik zavq beradigan fikrning mantiqiy butunligini ko‘rishimiz mumkin. Shoir qishdan omon-eson chiqib olganlikni, bahorga – to‘kin -sochinlikka yetishsishning xursandchiligini badiiy bo‘yoqlarda aks ettirgan. Odatda qarg‘a nomining tilga olinishi qish manzaralari bilan bog‘liq bo‘ladi. Shoir mana shu fikrdan unumli foydalanib, kishilarning bahorga yetib olganliklari haqidagi fikrlarni so‘rilardagi yong‘oq po‘choqlarining tasvirini aks ettirishda namoyon eta olgan. Yong‘oqning qoq ikkiga bo‘linganligi tasviri va undan kovush obrazini yaratishi kitobxonga zavq bag‘ishlaydi. “XXI asr kishisi uchun badiiy adabiyot ibrat va namuna ekanidan tashqari, zavq berish va tuyg‘ularni noziklashtirish omili hamdir”, – deya ta’kidlaydi Qozoqboy Yo‘ldoshev badiiy adabiyotning estetik xususiyatlariga alohida urg‘u berib. [3, 8]. Bu o‘rinda shoir fikrlar o‘rtasidagi mantiqiy bog‘liqlikni aslo buzmagani. Chunki yong‘oqni kuz payti qish kunlari uchun jonivorlar ichida faqat qarg‘alar bekiteb qo‘yadi.

“Kuzgi tashbehlar”da ham mahorat bilan qayd etilgan tasvirlarning guvohi bo‘lishimiz mumkin.

Yashinlarning qilichi bilan***Kesilgandir tunlarning boshi.[4, 65]***

Kuchli yog‘ingarchilik jarayonida chaqmoq-yashin chaqnashi kuzatiladi. Kuz kelishi bilan mavsumiy o‘zgarish ro‘y berishi – ko‘proq yomg‘ir yog‘ishini, chaqmoq chaqib osmon yorishib ketish tasvirini juda obrazli tarzda asosli ifodalaydi. Chaqmoq chaqqandagi tasvir keskinligi bilan, shiddatkorligi bilan, qolaversa, shakliy tuzilishi bilan qilichga o‘xshatilgan. Yaratilgan bu obraz o‘z

vazifasidan kelib chiqib bosh olmoqda (tunning boshini). Buning natijasida qorong‘ulik jon taslim etadi va yorug‘lik yuzaga chiqadi. “Asl shoirlik odatiy-narsa-hodisalarning hech kim payqamagan, mabodo, payqagan bo‘lsa-da, ifoda eta olmagan jihatlarni ko‘rib, ko‘rsata olishda namoyon bo‘ladi”. [5, 33]. Shoir kuzga xos jihatlarni tasvirlar ekan chaqmoq chaqishini ham unga zeb berib turuvchi sifat tarzida talqin etadi. Undan hosil qilingan qilich obrazi esa yorug‘lik – ezigulik timsoli sifatida gavdalanmoqda.

Oshiq dilning iztiroblarini aks ettirgan ushbu bandda ham tabiat tasviri bilan bog‘liq obrazli holat ko‘zga tashlanadi:

Ko‘ngul u kun adirlarda yig‘lar edi,

Toshqinlari toshlar aro uxlari edi.

Ko‘klam har qir, har o‘ngirda taxlar edi

Mening bag‘ir qonlarimdan sarposini.[2,116]

Har bahor gullaydigan lolaqizg‘aldoqlar tasvirini shoir oshiq holatini kitobxonlarga tasvirlash maqsadida bag‘ir qonlaridan hosil qilingan sarpo sifatida aks ettiradiki, bu bir tomondan ma’shuqaning oshiqni iztirobga solishidan xursandligini bildirsa, ikkinchi tomondan esa oshiqning ma’shuqa hijronida qayg‘uga botganligini ko‘rsatadi. Demak, ko‘rinadiki, lolaqizg‘aldoqlar tasviri kitobxon ko‘z o‘ngida sarpo sifatida namoyon bo‘lmoqda.

“Seni sevdim”da ham obrazli jarayon kuzatiladi:

Xudo oxir kechgay ayb-u gunohimdan,

Boychiqborlar kishnab chiqar har ohimdan.[2,185]

Oshiq sevgisining naqadar o'tliligini, tug'yonlarga boyligini, tobora shiddatli tus olib borayotganini mubolag'ali tarzda har bir ohidan Boychibor chiqayotganligida obrazli tarzda asosli tasvirlaydi.

Shoirning "Dil bu kun" radifli g'azalida dil "qizg'ish xazon" deb ataladi:

Ko'ksim ichra yig'layur qizg'ish xazon,

O'rtanib chekkan fig'onim dil bukun.[6, 403-bet.]

Sirojiddin Sayyid – dil shoiri, ruhiyat shoiri, boshdan-oyog'i dildan iborat bo'lgan shoir. Muallifning bu izhorida yolg'on yo'q. Zero, haqiqiy she'r yolg'onni ko'tarmaydi. [6, 598]. She'riyatda dil yetakchi obrazlar sirasiga kiradi. Har bir shoir ijodida dilga murojaatni unga undov, xitob shaklida yoki yor tomonidan yetkazilgan alamli iztiroblarni yutguvchi, oshiqning ahvolini namoyon etuvchi vosita sifatida ko'rishimiz mumkin. Yuqoridagi misralarda ijodkor ko'ngli sof tuyg'ularga boy, jonkuyar, haqiqatparvar insonlarning alamli iztiroblardan, ayriliq-hijronlardan, qayg'u-yu g'amlardan, nohaqliklar bois ko'p aziyat chekishini obrazli tasvirlab "qizg'ish xazon" deya munosabat bildiradi. Bu bahorda navqiron bo'lib tabiatda yashagan barglarning kuz kelishi bilan qovjirab, zabun bo'lishi tasviriga qiyoslangan. Bunda shoir mantiqiylikni aslo buzmagani. Sababi qizg'ish xazonning rangi va ojiz holda titrashi ramziy o'xshatishga asos bo'lgan.

Shoirning quyidagi misralarida qayg'u, anduh, g'am singari mavhum tushunchalar jonlantiriladi va lirik qahramonning yaqin kishisidek tasvirlanadi:

Qayg'u men bo'lmasam qayg'u chekadi,

Anduh tunlar menga achhiq choy damlar.

Men beg'am yashasam bo'lardi, lekin

Mensiz yasholmaydi hech qachon g‘amlar. [4, 230]

Ijodkorning har doim el-ulus tashvishida ekanligi, qalbida maishiy hayot muammolaridan ko‘ra yuksakroq maqsadlar yashashi, ko‘ngli bedorlikda, fikri uyg‘oqlikdaligi bu tasvirlarning aniq va asosli ifodalanishini ta‘minlagan. Bu haqda professor Nurboy Jabborov quyidagilarni aytadi: “Sirojiddin Sayyid she‘rlari aynan “insoniy iztiroblarga do‘st tutinish” imkonini berishi jihatidan ham qimmatlidir”.

[6, 591].

Badiiy tafakkurning yangi xususiyatlari ijodkorning yor vasfiga bag‘ishlangan ushbu to‘rtligida ham bo‘y ko‘rsatadi:

Soching hasratida har yon yig‘idir,

Qoshing qay jallodning xunxor tig‘idir.

Zulfing ostidagi pinhon xoling ham

Qaysi bir oshiqning qorachig‘idir¹.

To‘rtlikda yorning go‘zalligi ta‘riflangan. An‘anaviylik yorning sochi, zulfi, xoli, qoshi kabi a‘zolari tilga olinishida va ularni tig‘, pinhon, yig‘i kabi so‘zlarga birlashtirilib qo‘llanilishida ko‘zga tashlanadi. Bizningcha, shoir mahorati yor zulflari ostiga bekingan xolning oshiq qorachig‘iga o‘xshatib obraz yaratganligidir. Oshiq yor go‘zalligiga maftun bo‘lganligidan unga yashirin sur‘atda tikila-tikila o‘z qorachiqlarini yor yuzida qoldiradiki, bu yorga yanada go‘zallik baxsh etib xolga aylanadi. Tasavvur etsa bo‘ladigan, ammo amalga

¹ Сирожиддин Саййид. Асарлар. II жилд. Шеърлар. Достонлар. Қирқ ҳадис. Насрий оҳангларда. – Тошкент: Шарқ, 2018. – Б. 142.

o'shish umuman mumkin bo'lmagan bu mubolag'ali holat kitobxonga estetik zavq beradi. [7, 20]

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, Sirojiddin Sayyid yaratgan ohorli obrazlar o'zining originalligi, jozibadorligi bilan ajralib turadi va kitobxon xayolot olamining boyishiga, mantiqiy tafakkur tarzining yuksalishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Жабборов Н. Янги замон шеърляти тамойиллари // Шарқ юлдузи, 2014 йил, №3. – 208 б.
2. Сирожиддин Саййид. Асарлар. II жилд. Шеърлар. Достонлар. Қирқ ҳадис. Насрий оҳангларда. – Тошкент: Шарқ, 2018. – 568 б.
3. Qozoqboy Yo'ldosh, Muhayyo Yo'ldosh. O'zbek adabiyotini o'qitish metodikasi. – Toshkent: G'afur G'ulom, 2022. – 408 b.
4. Сирожиддин Саййид. Асарлар. I жилд. Шеърлар. Достонлар. Насрий оҳангларда. – Тошкент: Шарқ, 2018. – 480 б.
5. Қозоқбой Йўлдош. Сўз ёлқини. – Тошкент: Ғафур Ғулом, 2018. – 504 б.
6. Сирожиддин Саййид. Аламли дунёда аламли гулим. Шеърлар. – Тошкент: Ғафур Ғулом, 2019. – 616 б.
7. Nazarova N. Sirojiddin Sayyid she'riyati poetikasi. Filol. fan. b. fals. dok. ... diss. avtoref. – Toshkent, 2025. – 53 b.